

Chińczycy trzymają się mocno

Nie można nie zacząć tej opowieści od jednej z najsłynniejszych fraz w polskiej literaturze:

„Cóż tam, panie, w polityce?
Chińczyki trzymają się mocno!”.

Premiera „Wesela” Stanisława Wyspiańskiego, który to dramat zaczyna się cytowanymi słowami, odbyła się w 1901 r. Po ponad 120 latach odpowiedź brzmiałaby: trzymają się coraz mocniej. Na przełomie XX i XXI w. było starożytne cesarstwo, potem słaba republika, wreszcie bastion koszarowego komunizmu, mocny militarnie, ale ubogi gospodarczo i cywilizacyjnie – przemienił się w drugie mocarstwo świata. Z Chinami liczą się wszyscy, widzimy Chińczyków w G20 i w ścisłej czołówce medalistów olimpijskich, w kosmosie i w chińskim centrum handlowym w podwarszawskiej Wólce Kosowskiej, w zarządach wielkich korporacji (do niedawna) zachodnich i wśród noblistów, wśród studentów najlepszych uczelni amerykańskich i na estradach świata.

Chiny zaciekawiają: jak wolny rynek jest tam godzony z rządami monopartii, ale i niepokoją: wysokimi społecznymi kosztami modernizacji i stosunkiem do wolności obywatelskich. Jak w ogóle Chińczycy zechcą skorzystać ze swej potęgi? Czy mogą stać się wzorem i punktem odniesienia dla innych krajów? To zaciekawienie i zaniepokojenie w sposób naturalny pobudza zainteresowanie krajem i jego historią.

Po 10 latach od pierwszego wydania wznawiamy więc – przejrzany i uzupełniony – „Pomocnik Historyczny” poświęcony dziejom Państwa Środka. Doborowi polscy znawcy problematyki chińskiej rzucają światło na dzieje Chińczyków. Staraliśmy się pogodzić głęboką znajomość przedmiotu u autorów z możliwościami poznawczymi nas, czytelników, wychowanych w zupełnie innej cywilizacji. Na każdym kroku będziemy spotykać pojęcia, zjawiska, sytuacje dalekie naszemu doświadczeniu. Dlatego ta wyprawa na Daleki Wschód jest tak fascynująca.

Warto zrozumieć istotę odrębności chińskiej cywilizacji. Zapraszamy w podróż w przeszłość i przyszłość.

JERZY BACZYŃSKI

Redaktor Naczelny POLITYKI

LESZEK BĘDKOWSKI

Redaktor POMOCNIKÓW
HISTORYCZNYCH

Znaki chińskie (w zapisie uproszczonym)
użyte w oprawie graficznej stron:

Państwo
Środka

Tygrys (Rok Tygrysa:
1 lutego 2022 – 21 stycznia 2023)

SPIS TREŚCI

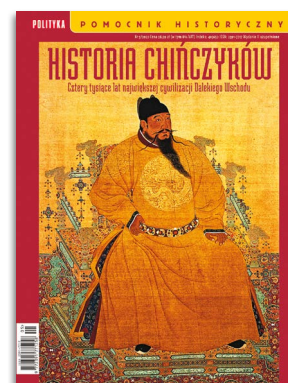
KTO JEST CHIŃCZYKIEM	6
CHINY NA MAPIE	12
DZIEJE CHIŃCZYKÓW: ANTYK	16
DZIEJE: CESARSTWO	26
DROGI DUCHOWE	34
JĘZYK DALEKIEGO KRAJU	44
KRONIKI I POEMATY	52
NEFRYT I PEDZEL	56
OD RYŻU DO BAWĘŁNY	68
WYNAŁAZKI ZE WSCHODU	74
CIAŁO JAK PAŃSTWO	84
CYWILIZACJA OD KUCHNI	87

DETALE

Chińczyk po chińsku	10
Transkrypcja wyrazów chińskich	13
Chiński kalendarz	14
Nazwa Chin	19
Konfucjański model państwa	28
Mandaryni	29
Eunuhowie	30
36 forteli	32
Marco Polo	33
Wybrane postaci panteonu taoistycznego	38
Buddyzm	40
Szkoły buddyzmu	41
Chrześcijaństwo	42

KUNG FU	91
ZMIERZCH CESARSTWA	98
REPUBLIKA CHIŃSKA	102
WOJNY CHIŃSKIE	106
CHRL: EPOKA MAO	110
CHRL: DENG I REFORMY	115
MADE IN CHINA	120
POZYCJA SMOKA	123
YIN, YANG, POP	127
PRAWO PARTII	131
BYĆ JAK CHIŃCZYCY	135

Islam	43
Czytamy po chińsku	45
Chengyu	47
Na czym pisano	48
Nazwiska i imiona	50
Powrót do starożytności	55
Trzy doskonałości	60
Pejzaż chiński i perspektywa	62
Terakotowa armia	63
Dom i miasto	64
Kobieta	66
Lotosowe stópki	67
Jedwabny Szlak	72

Na okładce:
Cesarz Yongle
(panował
1402–24)
z dynastii Ming.
Rysunek
na jedwabiu.

Murowana legenda	80
Sztuka wojenna	82
Shaolin si	92
Siu lam	93
Kung fu, guo shu, wu shu	94
Bruce Lee	95
Cesarstwo a Polska	96
Zakazane Miasto	99
Sun Yat-sen	101
Tajwański bastion	108
Feng shui	129
Zachodnie pretensje	133
Podstawowe odmienności	134

AUTORZY

Albert Borowiecki – analityk Instytutu Badań Chin Współczesnych, absolwent szkoły języka chińskiego Uniwersytetu SWPS.

Ksawery Burski – dyplomata, znawca Chin współczesnych i kultury chińskiej. Był ambasadorem RP w Indonezji, Singapurze i w ChRL. Prowadzi zajęcia m.in. w SWPS. Autor książki „Tradycje i sztuka kulinarna Chin”.

Włodzimierz Cieciora – dr, wykładowca w Zakładzie Sinologii, Wydział Orientalistyczny UW.

Krzysztof Gawlikowski – prof. dr hab., politolog i historyk, był kierownikiem Centrum Cywilizacji Azji Wschodniej Uniwersytetu SWPS, założycielem Centrum Badań Azji Wschodniej w Instytucie Studiów Politycznych PAN oraz pisma „Azja-Pacyfik”. Autor licznych publikacji dotyczących chińskiej myśli klasycznej (w tym strategicznej Sunzi), przemian społecznych i kulturowych Chin nowożytnych, a także porównań cywilizacji konfucjańsko-buddyzmowej i zachodniej.

Katarzyna Golik – dr, adiunkt w Instytucie Studiów Politycznych PAN, orientalistka i ekonomistka. Autorka artykułów dotyczących procesów społecznych, politycznych i gospodarczych oraz książki „Adaptacja Mongołów do chińskiego systemu politycznego”.

Bogdan Góralczyk – prof. dr hab., zatrudniony w Centrum Europejskim UW, którego do niedawna był dyrektorem. Politolog, sinolog, publicysta i dyplomata. Był ambasadorem RP w państwach Azji (Tajlandia, Filipiny i Mjanma-Birma). Autor wielu prac i książek, w tym tryptyku, na który składają się tomy: „Wielki Renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje”, „Nowy Długi Marsz. Chiny ery Xi Jinpinga” i „Chiński Feniks. Paradoxy wchodzącego mocarstwa”.

Marcin Jacoby – dr hab., kierownik Zakładu Studiów Azjatyckich i dziekan Wydziału Nauk Humanistycznych Uniwersytetu SWPS. Sinolog i literaturoznawca, tłumacz literatury chińskiej, popularyzator wiedzy o Azji.

Alfred F. Majewicz – prof. dr hab., filolog, językoznawca, także etnograf, antropolog kultury, poliglota. Emerytowany profesor zwyczajny UAM i UMK. Członek Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN. Redaktor naczelny czasopisma „Linguistic and Oriental Studies from Poznań” i „Analecta Nipponica” oraz serii „Prace Orientalistyczne Komitetu Nauk Orientalistycznych PAN”. Autor ponad 400 publikacji naukowych dotyczących w znacznej mierze ludów i języków Dalekiego Wschodu.

Bartosz Nowacki – archeolog, popularyzator historii.

Ewa Oziewicz – prof. dr hab., była dyrektor Instytutu Handlu Zagranicznego, a następnie jego kontynuatorki – Katedry Biznesu Międzynarodowego Uniwersytetu Gdańskiego. Współzałożycielka i pierwsza dyrektor Centrum Studiów Azji Wschodniej UG (obecnie przewodnicząca Rady Naukowej). Autorka i współautorka wielu książek i artykułów z zakresu międzynarodowych stosunków gospodarczych, m.in. „Inicjatywa Pasa i Szlaku. Polska perspektywa”.

Piotr Plebaniak – absolwent Instytutu Socjologii UW, język chiński i kulturę studiował także na Tajwanie. Redaktor naczelny portalu chinypol.pl, autor licznych książek o Chinach, m.in. „Sun Zi i jego sztuka wojny”.

Jakub Polit – prof. dr hab., pracuje w Instytucie Historii UJ, autor książek dotyczących dziejów Chin („Chiny”, „Wojny chińskich warlordów 1916–1928”) oraz historii powszechnej XX w.

Małgorzata Religa – dr, kieruje Zakładem Sinologii UW, tłumaczka tekstów klasycznych („Mencjusz z wybranymi komentarzami”) i literatury współczesnej („m.in. Słowni-ka Maqiao”), autorka wielu studiów np. „Księga Pieśni”, „Obraz cudzoziemców w »Krótkiej historii oświecenia Li Baoja«”.

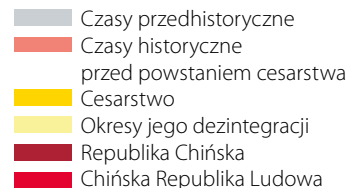
Katarzyna Sarek – dr, sinolożka, wykładowczyni w Zakładzie Japonistyki i Sinologii UJ. Tłumaczka języka chińskiego współczesnego i chińskiego klasycznego, popularyzator-ka wiedzy o Chinach.

Krzysztof Szumski – ekspert polityki międzynarodowej w Azji, były ambasador RP w Chinach, Indonezji i Tajlandii.

Janusz Szymankiewicz – dr, prezydent i główny mistrz Europejskiego Stowarzyszenia Atletycznego Ving Tsun. Autor m.in. książki „Droga miecza. Klasyczne szkoły wojenne samurajów”; „Ving Tsun Kuen. Historia i koncepcja systemów walki chińskich tajnych stowarzyszeń”; „Kung Fu. Ilustrowana historia chińskich sztuk walki”. Redaktor naczelny pisma poświęconego sztukom walki „Budojo”.

Dziennikarze POLITYKI

Jarosław Krysiak, **Agnieszka Krzemińska**, **Jędrzej Winiecki** oraz absolwenci UJ **Anna Augustowska** i **Łukasz Czarnecki**

CHRONOLOGIA DZIEJÓW CHIN

Epoka legendarna

Łowiaczy w Sieci Zwierzęta Ofiarne – Fu Xi	
Boski Oracz – Shen Nong	
Cesarz Żółty	
– Huang Di	2697?–2597? p.n.e.
Cesarz Yao	2228?–2128?
Cesarz Shun	2128?–2071?
Cesarz Yu Wielki	2071?–2038?
Dynastia Xia	2071?–1600?

Dynastie epoki archaicznej

Dynastia Shang	1600?–1045?
Dynastia Zhou Zachodnia	1045?–771

Państwa Chin starożytnych

Dynastia Zhou Wschodnia	770–256
Epoka Wiosen i Jesieni	770–476
Epoka Walczących Królestw	475–221

Cesarstwo

Dynastia Qin – zjednoczenie Chin	221–207
Dynastia Han Wczesniejsza	
..(albo Zachodnia)	206 r. p.n.e.–24 r. n.e.
Dynastia Han Późniejsza	
..(albo Wschodnia)	25–220

Epoka podziałów cesarstwa

Epoka Sześciu Dynastii	220–587
Epoka Trzech Królestw	220–265
..Dynastia Jin Zachodnia	265–316
Dynastia Jin Wschodnia	
i Szesnaście Państw	317–420
Dynastie Południowe	
i Północne	420–589

Epoka ponownego zjednoczenia

..Dynastia Sui	581–618
----------------	----------------

..Dynastia Tang	618–907
Epoka Pięciu Dynastii	
– krótkotrwały rozpad	907–960
..Dynastia Song Północna	960–1127
Obok istnieje:	
..Państwo Kitanów – Liao	907–1125
..Państwo Tangutów	
– Zachodnie Xia	1038–1227
..Dynastia Song Południowa	1127–1279
Obok istnieje:	
..Państwo Dżurdzenów – Jin	1115–1234
Absolutystyczne cesarstwo	
..Dynastia Yuan (mongolska)	1271–1368
..Dynastia Ming (chińska)	1368–1644
..Dynastia Qing (mandżurska)	1644–1912

CHINY NOWOŻYTNE (KALENDARIUM NAJWAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ)

1839–1842 I wojna opiumowa (utrata Hongkongu)

1850–1864 Powstanie Tajpingów

1856–1860 II wojna opiumowa (zdobycie Pekinu przez korpus brytyjsko-francuski)

1898 Sto dni reform (16 VI–21 IX)

1899–1901 Powstanie Yihetuan (bokserów) zakończone interwencją wojskową ośmiu mocarstw

1904–1905 Wojna rosyjsko-japońska (na terenie Chin)

1905 Kolejna próba reformy cesarstwa, m.in. zniesienie egzaminów mandaryńskich

1908 Projekt monarchii konstytucyjnej

1910 Wybór i zwołanie Zgromadzenia Narodowego

1911 Rewolucja sinhajska (10 X). Sun Yat-sen ogłoszony w Nankinie tymczasowym prezydentem Republiki Chińskiej (29 XII).

1912 Abdykacja cesarza (12 II). Inauguracja prezydentury Yuan Shikaia w Pekinie, a w Nankinie przyjęcie tymczasowej konstytucji (12 III). Pierwsze wybory do parlamentu (XII) i triumf Guomindangu założonego przez Sun Yat-sena.

1914 Rozpędzenie parlamentu przez prezydenta

1916 Restauracja cesarstwa przez Yuan Shikaia i jego nagła śmierć. Początek rozpadu państwa.

1921 Założenie Komunistycznej Partii Chin, KPCh (1 VII)

1928 Zjednoczenie kraju pod wodzą Guomindangu

1931 Japonia zajmuje Mandżurię i tworzy tam marionetkowe państwo. Mao tworzy Chińską Republikę Sowiecką w prowincji Jiangxi.

1937–1945 Początek inwazji japońskiej na Chiny i wojna oporu prowadzona przez nominalnie wspólny front KPCh i Guomindangu

1947–1949 Wojna domowa KPCh i Guomindangu

1949 Proklamowanie ChRL (1 X). Władze RCh chronią się na wyspie Tajwan (XII).

1949–1952 Odbudowa państwa, przywracanie ładu gospodarczego i społecznego; rewolucyjna reforma rolna z wieloma ofiarami

1950–1953 Wojna w Korei; początek konfrontacji USA z ChRL

1953–1957 Transformacja na wzór sowiecki, pierwsza pięcioletka

1956 Polityka stu kwiatów, chwilowa liberalizacja systemu

1958–1960 Mao forsuje tzw. wielki skok, komuny ludowe i komunizm koszarowy, wiele prowincji dotyka klęska głodu

1960–1965 Okres tzw. uregulowania: Mao odsunięty do „pracy teoretycznej”, realna władza w rękach pragmatyków (prezydenta Liu Shaoqi, premiera Zhou Enlaia, faktycznego lidera partii – Deng Xiaopinga)

1966–1969 Rewolucja kulturalna; Mao odzyskuje władzę

1971 Początek normalizacji stosunków z USA; Pekin odzyskuje miejsce w ONZ

1972 Wizyta prezydenta Richarda Nixona w ChRL; USA uznają jedność Chin

1975 Próba uporządkowania spraw kraju, tzw. cztery modernizacje podjęte przez premiera Zhou Enlaia (przy pomocy Deng Xiaopinga)

1976 Śmierć Zhou Enlaia (8 I), pierwsze protesty przeciwko maoistowskim radykałom. Na święto zmarłych (4–5 IV) milionowe manifestacje na placu Tiananmen ku czci Zhou Enlaia, stłumione przez władze; Deng Xiaoping w areszcie domowym. Śmierć Mao Zedonga (9 IX), aresztowanie tzw. bandy czworga.

1977 Pełna rehabilitacja Deng Xiaopinga na III Plenum KC KPCh (16–21 VII) i jego powrót do władzy

1978 Początek tzw. reform Deng Xiaopinga i otwarcia Chin na świat

1981 Rozwiązanie komun ludowych; koniec komunizmu na wsi

1989 Krwawe stłumienie protestu na placu Tiananmen (4 VI); czasowe zahamowanie reform

1992 Początek kapitalistycznych reform Deng Xiaopinga w przemyśle

2001 Przyjęcie Chin do Światowej Organizacji Handlu

2003 Pierwszy lot Chińczyka w kosmos, ogłoszenie chińskiego programu lądowania na Księżycu

2008 Letnie igrzyska olimpijskie w Pekinie

2010 EXPO w Szanghaju

2011 Chiny prześcignęły Japonię i stały się drugą gospodarką świata

2012 Xi Jinping został sekretarzem generalnym KPCh (XI)

2014 Prodemokratyczna rewolucja parasolek w Hongkongu

2015 Koniec polityki jednego dziecka

2017 Myśl Xi Jinpinga wpisana do konstytucji i traktowana na równi z marksizmem-leninizmem, myślą Mao Zedonga i teorią Deng Xiaopinga

2019 Początek pandemii Covid-19 w Wuhanie (XI)

2019–2020 Protesty w obronie politycznej niezależności Hongkongu

2020 Spis powszechny: tempo przyrostu naturalnego i liczba urodzeń najniższe od 1949 r.

2022 Zimowe igrzyska olimpijskie w Pekinie (II)

Zapraszamy na polityka.pl/podkasty do posłuchania podkastu „POLITYKA o historii”, w którym Agnieszka Krzemińska porozmawia z dr hab. prof. SWPS Marcinem Jacobym.

кто кто чинокчикеи

Zanim przedstawimy ich historię, spróbujmy Chińczyków zlokalizować i scharakteryzować. Kto jest zatem Chińczykiem i ile jest krajów chińskich?

KRZYSZTOF GAWLIKOWSKI

W

Europie wydaje się nam naturalne, że każdy naród ma swoje państwo (bądź walczy o nie). Emigranci poza swoją ojczyzną nie zmieniają tego obrazu. Chińczycy ła-

mnią ten europejski schemat i to w wielu aspektach naraz: przede wszystkim na skutek skomplikowanych losów historycznych mieszkają oni aż w pięciu podmiotach politycznych, chociaż o różnym statusie.

Chińska Republika Ludowa

KRAJ. Ich siedzibą narodową jest niewątpliwie obecna Chińska Republika Ludowa (ChRL), w uproszczeniu nazywana Chinami. Jest to kraj o terytorium 9,6 mln km kw., czyli równym niemal całej Europie, i o liczbie ludności w przybliżeniu dwa razy większej. I to dość dobrze oddaje skomplikowane realia tego megapaństwa, kraju-subkontynentu. W tym najludniejszym kraju świata, według spisu z 2020 r., żyje 1,41 mld ludzi. W przypadku danych demograficznych Chin błąd statystyczny szacuje się jednak na 50 mln. Ponadto w związku z tzw. polityką jednego dziecka w rodzinie, wprowadzoną w 1979 r., żyje w Chinach co najmniej kilkadziesiąt milionów niezarejestrowanych osób urodzonych „poza planem”.

MNIEJSZOŚCI. Ok. 100 mln obywateli ChRL należy do oficjalnie uznanych 55 mniejszości narodowych (*shao-shu minzu*). Tylko niektóre z nich mają swoje niepodległe państwa za granicą, jak Mongołowie czy Koreańcy. Większość tych mniejszości ma swoje siedziby na terenach peryferyjnych lub też przetrwała wewnątrz jakichś trudniej dostępnych enklaw wewnątrz Chin. Historycznie ok. 60 proc. dzisiejszego terytorium Chin to ziemie tych mniejszości. Największych problemów przysparzają dwie różniące się od Chińczyków wyznawaną religią i posiadające tradycje własnej państwowości: muzułmańscy Ujgurzy z Xinjiangu i wyznający lamaistyczną odmianę buddyzmu Tybetańczycy, obie z aktywną emigracją polityczną. Druga liczna mniejszość muzułmańska – Huiowie (czyt. Huejowie) mający swoje dzielnice w wielu dużych miastach i mówiący w lokalnym języku, nie wykazują tendencji separatystycznych.

ETNOSY. Sami Chińczycy są wielorako podzieleni. Piśmo (art. s. 44) jest wprawdzie wspólne dla wszystkich Chińczyków, ale mówią oni różnymi językami i dialektami, których współcześnie używa się ok. 400. Północne – nazywane mandaryńskimi – są na tyle podobne, że mówiący nimi mogą się jakoś porozumieć między sobą, powiedzmy jak Polak ze Słowakiem czy Ukraińcem. Natomiast języki Południa (z wieloma dialektami) są niezrozumiałe zupełnie dla mieszkańców Północy i nawzajem dla mówiących nimi ludów Południa, co w praktyce wyklucza porozumienie słowne. Dlatego w latach 30. XX w. wypracowano tzw. język ogólnonarodowy oparty na dialekcie Pekinu (zwany dzisiaj *putonghua*, określane przez cudzoziemców jako mandaryński). Społeczności mówiące różnymi językami chińskimi zazwyczaj traktują się nawzajem jako odrębne etnosy. Mają własne kuchnie, kultury, obyczaje, a czasem i wierzenia, różnią się też nieraz wyglądem i mentalnością. W językach lokalnych nadają rozgłoszenie radiowe i telewizyjne, dubbinguje się na nie także filmy. Mówi bowiem nimi nieraz po kilkadziesiąt milionów ludzi.

Flaga Chińskiej Republiki Ludowej. Od starożytności barwa czerwona jest w Chinach symbolem radości, szczęścia, pomyślności (dlatego to kolor ślubny), a także maksymalnego natężenia męskiego czynnego pierwiastka *yang*. Na fładze ChRL czerwony miał być, oczywiście, symbolem rewolucji, a pięć złotych gwiazd – jedności narodu chińskiego pod przywództwem Komunistycznej Partii Chin.

Na sąsiedniej stronie: Pola ryżowe w prowincji Yunnan, fotografia współczesna.

Jedną z podstawowych różnic kulturowych między tymi etnosami chińskimi jest mobilność i obycie z wodą, zwłaszcza z morzem. Rolnicze ludy Północy, z basenu Rzeki Żółtej, były przez pokolenia osiadłe na swojej ziemi i przywiązane do ojcowizny, a wody traktowały głównie jako zagrożenie. Natomiast ludy Południa były o wiele bardziej dynamiczne, miały żyłkę wędrowniczą i mniej czy bardziej były oswojone z wodą, rybołówstwem oraz żeglowaniem. W rezultacie prawie cała emigracja chińska w świecie ok. 100 mln ludzi wywodzi się głównie z trzech prowincji nadmorskich: Fujian, Zhejiang i Guangdong. Minnańcy (zwani też po kantońsku Hoklo, a sami nazywający się Hokkien), liczący prawdopodobnie ok. 70 mln, są określane nieraz jako Chińczycy morscy, gdyż są ludem żeglarskim i ze swojej głównej siedziby w południowej części prowincji Fujian wędrowali wzdłuż całego wybrzeża Chin południowych zakładając tam nadmorskie osady i zasiedlając wyspy (w tym Tajwan i Hainan) od dzisiejszego Szanghaju aż po morza południowe. To oni zapewne zakładali pierwsze osady w rejonie dzisiejszego Sajgonu i Bangkoku. Rybacy i rolnicy zajmowali się także drobnym biznesem, uchodzili za ludzi pracowitych i prostodusznych, a także posłusznych władzom. Ich specyficzną grupą są mieszkańcy regionu Chaozhou we wschodniej części prowincji Guangdong (znani w angielskiej transkrypcji jako Teochiu), z własnym, odrębnym językiem, znani z żyłki kupieckiej i dlatego nazywani czasem Żydami azjatyckimi. Tych ostatnich w ojczystym regionie mieszka ok. 10 mln, a drugie tyle w Azji Południowo-Wschodniej.

Podobna jest sytuacja mieszkańców powiatu Wenzhou, portu w prowincji Zhejiang, zwanych Ou. Znani z talentów kupieckich i biznesowych, mówiący specyficznym językiem, byli pionierami rozwoju prywatnego biznesu w Chinach po śmierci Mao. Do nich należy ponad połowa chińskich restauracji w Europie, gdzie pracują głównie młodzi, zaś starsi wychowują wnuki w ojczystym powiecie. Około połowy Ou mieszka za granicą, głównie w Azji Południowo-Wschodniej.

Jeszcze dziwniejszą grupę stanowią Kejia (znani jako Hakka), których łącznie jest ok. 60 mln, bitni i ze specyficzną żyłką awanturniczą, z bardzo samodzielnymi kobietami. Wielu z nich robiło kariery wojskowe, zajmowali się także handlem, a wiele banków, zwłaszcza w Hongkongu, jest całkowicie w ich rękach, chociaż są też rolnicze osady hakkijskie w górach, dawniej dość biedne – współcześnie będące nieraz atrakcjami turystycznymi. Mają bardzo specyficzną kulturę i język, chętnie podtrzymują więzi między sobą. Bywali tradycyjnie pogardzani przez innych Chińczyków i nie raz twierdzono wręcz, że nie są oni Chińczykami, lecz barbarzyńską mniejszością. Na kontynencie ich główne siedziby mieszczą się na pograniczu prowincji Guangdong, Fujian i Hunan, chociaż zamieszkują też w wielu innych prowincjach Południa i migrowali za morza.

PROWINCJE. Tradycyjnie silne są również w Chinach tożsamości i podziały na prowincje, liczące 20–100 mln mieszkańców i obejmujące zwykle pewne krainy geograficzno-historyczne (art. s. 12); nie dotyczy to tylko Chin północno-wschodnich, czyli Mandżurii zasiedlonej przez Chińczyków dopiero w XX w.). Ich granice nie ulegały większym zmianom od XIV w., czyli są starsze niż w przypadku większości państw europejskich. Tylko do pewnego stopnia korespondują one z etniczno-językowymi, ale są bardzo trwałe. Rodzina z prowincji Shandong mieszkająca w Pekinie od 500 lat będzie się nadal uznawała za Shandongczyków, podczas gdy w Europie przyjmuje się zwykle tożsa-

